

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/95003>

Please be advised that this information was generated on 2020-09-22 and may be subject to change.

FOTO ROB GRAS/KLIB-KDC

Piet Schoonenberg
(1911-1999)

Denker naar God toe

Zijn lijst van publicaties telt inclusief vertalingen ruim 650 nummers. De tien dagen geleden gestorven Piet Schoonenberg was een productief theoloog die zelf veelal in de schaduw verbleef. Dit was mede omdat hij geen barricadevechter was, misschien wat schuw, maar zeker zachtmoedig en vooral zeer gelovig.

TEKST: TOINE VAN DEN HOOGEN

God is zoiets als "een laatste eenzaamheid". Dit schreef de negende-eeuwse Ierse monnik Duns Scotus, een van de grote christelijke theologen uit onze West-Europese geschiedenis. Het is een woord dat Piet Schoonenberg vaak aanhaalde.

De jezuïet prof. dr. Piet Schoonenberg werd geboren op 1 oktober 1911 te Amsterdam. Hij overleed in het verpleeg- en verzorgingshuis Berchmanium in Nijmegen in de nacht van 20 op 21 september 1999. Reeds tijdens zijn werkzame leven groeide hij uit tot één der leidende theologen die de enorme en ingrijpende veranderingen in de Nederlandse rooms-katholieke wereld tijdens de tweede helft van deze twintigste eeuw hebben doordacht en daardoor hebben begeleid. Hij is weliswaar nooit een bekende Nederlander geworden, maar met zijn theologisch werk heeft hij aan de katholieke gemeen-

schap in Nederland en daarbuiten een spiegel van haar ontwikkelingen nagelaten.

Wapenfeiten zijn er op te tekenen, maar ook kleine anekdotes. En door dat alles heen klinkt steeds transparanter het broze geluid van een religieus mens die maar op één punt koppig bleek te zijn: dat je dit religieuze gevoel scherp en aanhoudend, in een diepgewortelde intellectuele vrijheid mag doordenken "naar God toe", zoals hij het in 1976 formuleerde in zijn afscheidsrede als hoogleraar dogmatische theologie van de Katholieke Universiteit Nijmegen.

WAPENFEITEN DUS. Je kunt de jaren veertig en vijftig in het Nederlands katholicisme niet reconstrueren zonder melding te maken van die eindeloze reeks van gesprekken tussen volwassen gelovigen over de inhoud van hun geloof. Schoonenberg, die in 1948 pro-

moveerde op een proefschrift met de voor hem karakteristieke titel *Theologie als geloofsvertolking*, is vele jaren verbonden geweest aan het Hoger Katechetisch Instituut te Nijmegen. Zijn bijdragen aan die gesprekken zijn (onder meer) te vinden in een groot vierdelig werk onder de titel *Het geloof van ons Doopsel* dat verscheen tussen 1955 en 1962.

Je kunt de geschiedenis van het Nederlandse katholicisme niet schrijven zonder melding te maken van het ontstaan van, de bedoelingen met en de (Romeinse) wederwaardigheden van *De Nieuwe Katechismus* (1966) die in opdracht van de bisschoppen van Nederland tot stand kwam als een 'Geloofsverkondiging voor volwassenen'. Piet Schoonenberg had er een enorm aandeel in. Want belangrijke delen van het inhoudelijk profiel ervan stammen uit zijn theologisch denken:

dat geloven een menselijke ontwikkeling kent en steunt op een vertrouwd raken met Gods heilsgeschiedenis. Nu zijn dat in de theologie en in de geloofsbezinning welhaast vanzelfsprekendheden. Maar daarvoor heeft onder meer Schoonenberg onopvallend gezorgd. Hij heeft er ook aan geleden toen de secularisatie en de moderniteit dit allemaal weer erg problematisch maakten. Evenmin kun je de geschiedenis van het Nederlandse katholicisme schrijven zonder aandacht te geven aan het Pastoraal Concilie van de Nederlandse Kerkprovincie (1968-1970). Schoonenberg hoorde vanzelfsprekend tot de theologen die het openbare beraad in de aula en in tal van kleinere zaaltjes met hun theologische kunde en betrokkenheid hebben gevoeld.

EN DIE GESCHIEDENIS kan ook niet onvermeld laten waarom en hoe de rituele praktijk inzake de belijdenis der zonden (de biecht) én het theologisch denken daarover in deze periode ingrijpend veranderden. Menig theoloog en pastor - ook in de wereld van de Reformatie - heeft zijn voordeel gehad bij de inzichten die hij daarover ontwikkelde. Hij greep daarbij zowel terug op nieuwere inzichten uit de exegese van de Bijbel als op die uit de existentialistische wijsbegeerte.

Als kersverse hoogleraar gaf Schoonenberg het denken over genade in 1965 een sterke impuls. Zijn inaugurele rede *God en mens: een vals dilemma?* is een klassieke tekst geworden die op heldere wijze duidelijk maakt dat bij het totstandbrengen van heil in de geschiedenis God en mens niet elkaars concurrenten zijn.

Er zijn dus genoeg wapenfeiten te melden. Toch heeft Schoonenberg tot op het laatst het gevoel gehad dat er niet erg veel waardering voor zijn theologisch denken bestond in Nederland. In Duitsland en in de Verenigde Staten geldt hij als een zeer invloedrijke theoloog. Gekwetste trots? Beschadigde ijdelheid? Ik denk het niet. Veeleer een vorm van diepe toewijding die aan de menselijke oppervlakte ervan altijd broos is gebleven.

Behalve wapenfeiten zijn er ook kleine, fraaie anekdotes van de 'theologische bestaanswijze' die in zijn leven vorm kreeg. Hij was tijdens zijn jaren als hoogleraar ontegenzeggelijk een aimabel maar ook echt professoraal type; een beetje verwaaid als het over het praktische leven ging, zo dachten wij, zijn studenten. In de pauze tussen zijn

colleges vertelde een collega-student hoe hij voor heel weinig geld de trotse bezitter van een oud autootje geworden was. En hoe hij in de problemen zat omdat de kosten van de eerste reparatie zijn financiële vermogens ver te boven gingen. Rond het middaguur werd er aangebeld in ons studentenhuus en stond Schoonenberg op de stoep met een envelop 'met inhoud'. Het relaas van de nieuwe en onfortuinlijke autobezitter had hem erg aangegrepen en hij wilde een bijdrage leveren in de kosten.

TOEN IK JAREN LATER jaren later als docent in Heerlen terechtgekomen was op de toenmalige Hogeschool voor Theologie en Pastoraat, werden de academische examens aanvankelijk nog afgenomen op de theologische faculteit van de Katholieke Universiteit in Nijmegen. Op een dag was ik met een aantal collega's uit Heerlen voor een dergelijk examen naar Nijmegen gereden. Maar er was veel oponthoud geweest onderweg. Dus we kwamen te laat, bezweet en vermoed de examenzaal binnen. De student was wél op tijd en Schoonenberg was inmiddels al begonnen met het examen. Toen we binnenkwamen, begroette hij ons met de woorden: "Welkom collega's. Ik ben alvast begonnen. Want ik dacht: ze kunnen wel dood zijn."

De onnoembare weidsheid van Gods werkelijkheid komt op ons af in het nietswaardige.

Zijn dat anekdotes van een 'theologische bestaanswijze'? Ja, zeker. Ze herinneren mij aan een leermeester bij wie de diepgravende inzichten in de geschiedenis en traditie van de theologie niet zó zwaar werden dat ze de aandacht voor kleine en grotere ontwerpingen van het dagelijks leven zouden doen verbleken. Ze herinneren mij aan een theoloog die zijn wetenschappelijke arbeid opvatte als een religieus-mystieke weg, die zich op dit punt sterk herkende in de theologische weg van zijn broeder uit de Sociëteit van Jezus, Karl Rahner. En daarmee herinneren ze aan een leermeester bij wie deze religieus-mystieke weg een zoektocht werd die altijd oog hield voor de confrontatie met de dood.

In zijn laatste boek *De Geest, het Woord*

en de Zoon. Theologische overdenkingen over Geest-christologie, Logoschristologie en drie-eenheidsleer uit 1991 schreef hij dat je de onnoembare weidsheid van God (klassiek heet dat: Gods transcendentie) vanuit de geschiedenis van Jezus op een verrassende, altijd nieuwe manier concreet kunt gewaarworden. Want de weidsheid van God is juist zo verrassend omdat deze aanwezig is in het kleinste, het geringste, het nietswaardige. Daarom pleit hij ervoor om het woord 'wezen' niet langer te gebruiken als je spreekt over God. Dat woord 'wezen' is abstract en vrijwel overbodig geworden. De onnoembare weidsheid van Gods werkelijkheid komt op ons af in het nietswaardige. En juist daardoor kan je leven een persoonlijke dynamiek krijgen, houdt hij zijn lezers voor.

ZO HEEFT HIJ reeds in zijn afscheidsrede zijn luisteraars voorgehouden dat je op je zoektocht naar God niet moet beginnen bij de betekenis die God heeft in het christendom, om vandaaruit als het ware op te stijgen tot iets dat alomvattender is, een soort algemeen religieus besef. Nee, je doet er beter aan die zoektocht te laten beginnen bij ons besef dat overal in de wereld van de godsdiensten gezocht wordt naar het goddelijke, om vandaaruit je besef van het zoeken van het goddelijke almaar verder te concretiseren. Schoonenbergs idee van de religieuze weg is niet dat je steeds verder stijgt en de wereld daarmee verlaat. Zijn idee is dat je in die weg steeds concreter wordt, en daardoor een persoon wordt die relaties heeft met de realiteit in haar meest onontkoombare gestalten. En daarin ontdek je wat het inhoudt om te leven uit de Nabijheid van God.

Schoonenberg zegt graag Duns Scotus na: in God is zoiets als een "laatste eenzaamheid" onder ons werkelijk geworden. Piet Schoonenberg verstaat dat niet alsof God de meest sublieme *lonesome cowboy* zou zijn. Hij verstaat het als de Nabijheid die oneindig veel trauer is aan elk schepsel dan enig schepsel aan een ander zijn kan.

Dit in memoriam heb ik geschreven voor mijn leermeester Piet Schoonenberg. Ik ben alvast begonnen. Anders had ik al wel dood kunnen zijn.

Toine van den Hoogen is hoogleraar fundamentele theologie aan de theologische faculteit van de Katholieke Universiteit Nijmegen.